

ПЕРЕДМОВА.

I. Час написання „Коріоляна“. „Трагедія Коріоляна“ появилася у-перше в першій повній виданню Шекспірових творів in folio 1623 р. Для означення часу її написання маємо не багато даних. Викінчене мови, віршової форми і драматичної композиції показує, що сей твір був плодом Шекспірового генія в добі його найвищої дозрілості. Факт, що основою трагедії було оповідане Плутарха, яке в англійській перекладі Норта появилася у-перше 1595, потім 1603 а нарешті 1612, не дає ніякої певної вказівки. Троха тісніше стягають хронологічну межу ось які уваги. При кінці 1603 р. відбувся голосний у цілій Англії процес одного з найвизначніших героїв Єлисаветинської епохи, Вальтера Ралей, смілого воювника, що здобув для Англії Гуяну, щасливо воював в Іспанією і відкрив Вірджинію, оскарженого за зраду краю і за накладане в Іспанією. На основі зовсім недостаточних доказів його засуджено на смерть, але вирок не виконано, тільки замкнено його в тюрмі і держано там довгі роки. Сей Ралей, гордий магнат, що з призи́рством дивився на простий люд, виступав у парламенті против закона про зни-

жене ціни на хліб і був ненависний народови яко державець винної монополії, послужив по всякій правдоподібності живим прототипом для геройської фігури Коріоляна. Ще далі веде нас Кемденова книжка „Remains concerning Britain“, видана 1605 р. З сеї книжки Шекспір узяв ширшу, Лівієву версію притчі про жолудок і сугави, наведеної у Плутарха лише в дуже короткій формі. Се одинокий бузсумнівно певний граничний камінь: раньше Кемденової книжки „Коріолян“ певне не був написаний. Але коли саме? Деякі критики (Брандль) зупиняють ся на тім же 1605-ім році. Інші (Брандес) пригадуючи, яку велику роль в трагедії грає мати — „найгордїйша і найбільше викінчена постать матери, яку лише сотворив Шекспір“ (Brandes, Shakespeare, 761), звертають увагу на правдоподібність, що для сотворення сеї фігури Шекспір покористувався постаттю своєї власної матери. Ся постать могла в повній силі ожити в його пам'яті як раз тоді, коли ся мати вмерла, а се стало ся 9 вересня 1608 р. Шекспір без сумніву був на її похороні і потім іще пробув пару неділей у Стратфордї; ще 16 жовтня він був за кума у одного стратфордського міщанина. З сего виводять, що тодіж, під вражінем материної смерті, був написаний „Коріолян“. Неясний натяк на одну репліку в сеї трагедії хотіли деякі критики віднайти в одній драмі Бен Джонзона, виданій 1609 р. Та не хибло й таких критиків, які на основі ще дрібнійших обставин (одного слова в Нортівім перекладі Плутарха, що в виданю з 1612 р. має форму відмінну від старших видань, а ідентичну з тою, яка є у Шекспіра в тім місці) догадували ся, що „Коріолян“ написаний аж по 1612 році, отже був найпізнійшим Шекспіровим твором. Хоча сей погляд з різних причин не може бути прийнятий, то все

таки лишається досить широкий простір часу 1605—1608 як правдоподібна пора написання „Коріоляна“. Кінець 1608 року видається нам найбільше правдоподібним.

II. Жерела „Коріоляна“. Шекспір узяв основу для своєї трагедії з оповідання грецького писателя Плутарха про життя римського героя з початків республіки Кнея (не Кая) Марція прозваного Коріоляном. Новіша історіографія виказала повну неісторичність сеї фігури і легендарність його мнимої історії, от тим то ми не маємо можності ані потреби дошукувати ся верна дійсности в Шекспіровій трагедії. Що Шекспір не мав на меті писати історичну трагедію, се розуміється само собою при всіх його творах; тут се тим менше можливе, бо „Коріолян“ — твір наскрізь тенденційний. Навіть той легендарний скелет, який Шекспір найшов у Плутарха, він дуже значно перемінив, для угоди своєму поглядові на героя і юрбу, який він хотів перевести в драмі. Ми подали в поясненнях докладні витяги з Плутархового оповідання паралельно з Шекспіровими сценами і читач може в них мати добрий образ того, як перемінював і прикроював Шекспір своє жерело, деколи — рідше -- для самої драматичної будови, а деколи — частійше — для тенденції. Ся тенденція була — виявити своє призи́рство для юрби, для простого люду, а пошану, навіть закохане обожанє для вишніх одиниць, для героїв. Свого героя Коріоляна зрештував він далеко понад той ріст, який дає йому оповіданє Плутарха. Він прибавив йому хоробрість, заставивши його зовсім самого вбїгти в брами Коріолі, коли тим часом у Плутарха він вбїгає з невеличкою купою Римлян і не дає замкнути за собою брами; прибавив йому гордість, заставивши його підчас кандидованя на консульство

випрошувати ся від обов'язку говорення до народу, заставивши його далі говорити кандидатські промови уриваними словами і згідним тоном, не показувати своїх ран, на перекір Ілютархови, який виразно каже, що Марцій на ринку показував свої рани; прибiльшив його правдомовність, а радше нерозумну лайливість — розуміє ся, тільки супроти плебейів, а не супроти патриційів; надав йому чаруючу силу особистого впливу, що мигом привертає до него серця не тільки приятелів (пор. промови Мененія стор. 42, Волумнії стор. 43, Брута 45—46, посланця 48, другого отамана 49, Комінія 52—53, пятого і шестого міщанина 60—61), але й найзапекліїших ворогів (пор. промову Авфїда стор. 112—113 і розмову слуг 113—115). Натомиць його противників трибунів він зробив дурнями, інтригантами, завидливими честолюбцями, що підцьковують народ, а самі раді би вигородити себе, одним словом, демагогами найнижчої проби. Та найбільшу потопу свого гніву і призираства виявив Шекспір на простий народ, на „юрбу“, оту темну, змінчиву, легковірну і недовірливу, трусливу в небезпеці, нестійку і захланну юрбу, що ніколи не думає власним мізком, не зробить нічого з власної застанови, що потонула в найнижших матеріальних інтересах і вміє любити тільки рівних собі та таких, що підлещують ся їй, але ненавидить тих, хто здібністю, заслугами і силою волі станув вище неї, хоч би він був і найбільшим добродієм народа. До сеї юрби Шекспір почував інстинктове обриджене не так може за погані прикмети її характеру (аристократична „юрба“ буває не много ліпшою від плебейської), як радше за її брудні лиця, невимиті зуби, вонючі шапки, неприємне диханє і т. и. Все те проявляє й Шекспірів герой в неспиненому різкістю, проявляють і інші

персонажі трагедії (таї не лише сеї одної), як ось Мененій, Волюмнія, навіть отаман, що застелює подушки на лавицях у Капітолї.

III. Особисті ремінісценції. Що могло довести Шекспіра до такого погляду на героїв і юрбу? Що могло довести в його душі до такої нечуваної інтензивності обожане для одних, а погорду і обриджене для другої? Хоч і як мало ми знаємо про Шекспірове життя, але з самого тексту його творів, а особливо з „Коріоляна“ ми можемо врозуміти, що ті почуття у него не вирозумувані, не удані ad hoc, але проривають ся з елементарною силою з глибини його душі, виявляють себе такими конкретними рисами, що ми мусимо бачити в них особисті ремінісценції автора, виплоди його життя і тих відносян, серед яких розвивала ся його творчість.

Поперед усього треба знати, що якогось „історичного змісту“ у Шекспіра не було. Старі римські, чи старі англійські чи які будь иньші часи він малював такими фарбами, яких достарчувала йому сучасна його дійсність. У „Гамлеті“ при королівських віватах стріляють з гармат, а в „Коріолянї“ римські плебеї говорять „амін“, як англійські пуритане. І загалом римські плебеї — се не ті повнохарактерні, хоч не повноправні Римляне, що дали перший у історії, блискучий приклад довговікової, упертої і консеквентної боротьби за права, — се льондонська юрба, брутальна, неотесана, а головно та її часть, яку Шекспір що вечера бачив на партері свого театру, якої гамір приглушував найкращі місця його творів, якої сопух здавлював його груди. Що та юрба працює на хліб для себе — се він знав, знав навіть, що праця — її перший обовязок. Але що ся юрба своєю працею годує і збогачує героїв і що праця

повинна давати також відповідні права в громаді — про се у Шекспіра не находимо ніякого натяку.

І се не тяжко вяснити. Шекспір як актор був слугою зразу англійського маґната, потім короля і привик обертати свій зір завше в гору, до тих найвищих сфер, у котрих бачив своїх протекторів. Походячи з заможної родини і доробивши ся акторством і писательством значного маєтку він не багато знав про бідованє тої „юрби“ і не мав для неґо спочутя. Зазнавши приязни деяких маґнатів він бачив у них дійсні основи суспільности, а його історичні відомости, черпані з хронік та Плутархових біографій, могли й утвердити його в тім погляді, що людськість жиє і розвиває ся тільки нечисленими великими одиницями, чи то, як влучно каже Брандес, що та маса не складає ся з одиниць, але тільки з немногих великих цифер і міліонів нуль. Чуючи й себе одною з тих великих цифер, і гірко відчуваючи своє упослідженє, своє низьке становище в суспільности, Шекспір тим живійше відчував великі траґедії великих героїв, що погибали в конфлікті з людською завистю, непостійністю та низьким честолюбством. Приклади таких героїв мав Шекспір у себе перед очима, а найяркійшим був без сумніву згаданий уже Вальтер Ралей, що своїми завойованнями прославив і збогатив Англію, а якого про те в падолисті 1603 р., коли його перевожено з одної тюрми до другої, розлючена льондонська юрба мало не розірвала на вулиці. Той сам Ралей — як Коріолян хоробрий, пишний, гордий та неподатливий супроти юрби, як Коріолян зненавиджений низькими, оклеветаний і засуджений за зраду краю, хоч її не допустив ся, симпатичний був Шекспірови ще й з иньшого боку. Він був протектором артистів, приятелем поетів,

в тім числі й Шекспірового друга Бен Джонзона, і сам навіть складав не погані ліричні поезії, — отже й тут деяка аналогія до Коріоляна, якого Плутарх називає одним із найліпших римських бесідників.

Коли справедлива догадка деяких критиків, що постать Волумнії утворена під впливом власних споминів поета про свою матір, то ми мали би в тій постаті важний причинок до характеристики матери нашого поета. Те, що ми знаємо про неї, велить догадувати ся, що се була справді незвичайна жінка. Мері Арден належала до одної з найстарших і найповажніших шляхетських фамілій графства, що виводила свій рід аж із часів короля Едварда Визнавця. „В Шекспіровій сім'ї вона репрезентувала гордий, шляхетський елемент; її предки з давен давна були гербовою шляхтою.“*) В промові Волумнії до Коріоляна (стор. 141) є одно місце, що може служити характеристикою відносин Шекспірової матери до сина; се вірші, яким нема ніякої аналогії у Плутарха, додані Шекспіром із власного досвіду, ніжні і м'які, майже не до лиця гордій і твердій Римлянці:

А яж то, бідолашня кечочка, мавши
Тебе одинчика, єдину втіху,
І на війну виквоктувала сина,
І по війні його витала в лаврах.

Ті слова далеко скорше до лиця матери поета, що догадує ся про велич свого сина, та змушена жити оддалік від него, тільки в ряди-годи може витати його, коли вертає до рідного міста зі свого побуту в широкім сьвіті.

IV. Артистичне оброблене „Коріоляна“.
З погляду артистичного оброблення — композиції

*) Brandes, Shakespeare, 760.

і будови драми, характеристики дієвих осіб, багатства ідей і мови, краси віршовання „Коріоляна“ належить до найкращих творів Шекспірових. Будова драми проста і прозора, експозиція ясна від першої сцени, характери дієвих осіб проведені рукою великого майстра. Дія розвивається просто і широко; автор певний усюди свої руки, не снішить до кінця, бо знає, що всюди зуміє зацікавити, захопити нас. Він звертає особливо пильну увагу на виписування характерів і творить на канві, даній умілою рукою грецького писателя, безсмертні фігури Коріоляна, Волумнії, Мененія і обох трибунів, фігури не стільки римські, скільки загально людські, типи великих людських пристрастей, а в Мененію безсмертний тип погідного прихильника золотої середини, скептика в міру і ентузіаста в міру, гумориста, філософа, тип, для якого у Плутарха Шекспір не знайшов майже ніяких даних, але який списав сон атоме, беручи для него багато рисів мабуть — із себе самого. Те, що ми знаємо про приватне життя Шекспіра, особливо про його відносини до товаришів, показує аж надто багато рисів зближених до тих, якими автор наділив Мененія.

Варто піднести різницю в поглядах на характер Волумнії. Польський критик ґр. Тарновський бачить у тій фігурі сам чистий патріотизм, сам розум, саму моральну висшість над усіма фігурами драми, сам чистий і благородний аристократизм (див. його студію про Коріоляна); натомість Брандес справедливо добачує в її характері пориви жорстокости і несправедливости супроти люду, значить, ті самі хиби, що згубили її сина, а її ради синови, щоб до часу вдавав смирного і покірного, поки не захопить повної влади в руки, не можна вважати знаком високої моральности, хоча безпе-

речно вони належать до катехізму аристократичної політики. Ї неконсеквенції і в фігурі Коріоляна. Справедливо підніс ґр. Тарновський, що зрада вітчизни дасть ся йому якось занадто легко. Він, що при першій закиді трибуна, який закидав йому зраду, спалахнув нечувано острим вибухом (стор. 95), швидко потім поповнює зраду — і ані одної рефлексії, ані сліду моральної боротьби, вагання, нічого. І ще одна неконсеквенція. Він, загорілий аристократ і консерватист, виголошує в пориві отвертості погляди крайнього поступовця про старі звичаї:

А як ми звичаю у всім покірні,
То й пил старий ніколи не змітаєсь,
І блудів накопичують ся гори,
Що й правду нам на віки закривають.

Здасть ся нам, що се не аристократ Коріолян говорить, а демократ Спенсер, що та репліка вирвана з його нарису про „Звичаї і обичаї“, де сказано між иньшим: „Старі вірування роблять ся в кінці жертвами формулами, що не сприяють розвоєви духа, але викривлюють і зупиняють його“. Але ся неконсеквенція, то не знак слабости, а радше знак ґеніяльності. Шекспір і його Коріолян — ґеніяльні одиниці, що носять у своїй душі в суміш добутки минувшини і зароди будущини, що боронячи старого, свідомо чи несвідомо промощують дорогу новому.

Ів. Франко.